

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ
ВЕЋЕ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: Неда Р. Милошевић

Тема: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ФОНОЛОШКИХ СПОСОБНОСТИ ДЕЦЕ СА СПЕЦИФИЧНИМ ЈЕЗИЧКИМ ПОРЕМЕЋАЈЕМ И ДЕЦЕ ТИПИЧНОГ ЈЕЗИЧКОГ РАЗВОЈА

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Датум и орган који је именовео Комисију: 28.02.2017. године, Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Састав Комисије:

1. Др Миле Вуковић, редовни професор, Поремећаји језика, 28.03.2011. године, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
2. Др Нада Доброта-Давидовић, редовни професор, Поремећаји говора, 08.07.2011. године, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
3. Др Весна Половина, редовни професор, Општа лингвистика, 18.05.2001. године, Универзитет у Београду – Филолошки факултет.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме: Неда (Ратомир) Милошевић

Датум рођења, општина, република: 25.10.1983. године, Београд, Савски венац, Србија.

Датум одбране, место и назив мастер рада: 29.6.2010. године, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд: *„Говорно-језички поремећаји код деце са неспецифичним електроенцефалографским активностима”*

Научна област из које је стечено академско звање мастер: Поремећаји језика.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ФОНОЛОШКИХ СПОСОБНОСТИ ДЕЦЕ СА СПЕЦИФИЧНИМ ЈЕЗИЧКИМ ПОРЕМЕЋАЈЕМ И ДЕЦЕ ТИПИЧНОГ ЈЕЗИЧКОГ РАЗВОЈА

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација *Компаративна анализа фонолошких способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја* написана је на 252 стране, уз додатних 17 страна прилога (приказ скраћеница, нумерација табела и графикана, биографија кандидата и изјава о ауторству, истовестности штампане и електронске верзије докторског рада и коришћењу). Садржи 65 табела, 54 графикана и 3 фигуре, чији је списак и опис дат у Прилогу. Рукопис, коме претходи резиме на српском и енглеском језику подељен је на следећа поглавља: Увод (од 1. до 4. стране), Теоријски приступ проблему истраживања (од 5. до 57. стране), Истраживачки део (од 58. до 209. стране), Закључак (од 210. до 220. стране), Литература (од 221. до 252. стране) и Прилози (од 253. до 267). Истраживачки део садржи: предмет истраживања (59. страна), циљеве, задатке и хипотезе истраживања (од 59. стране до 65. стране), хипотезе истраживања (64. страна) варијабле истраживања (65. страна), методе и технике истраживања (од 66. до 76), резултате истраживања (од 78. до 172. стране) и дискусију (од 173. до 209. стране). Литературу чини 317 библиографских јединица, од тога 280 (88,33 %) иностраних наслова и 37 (11,67 %) домаћих. Издања у последњих пет година обухватају 28 референци. Од тог броја 19 су стране референце, а 9 домаће. Издања у последњих десет година обухватају 75 референци. Одређен број референци старијих од десет година представљају историјски осврт на обрађивану проблематику.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Уводни део рукописа докторске дисертације посвећен је разматрању значаја испитивања фонолошких способности код деце са поремећајем у језичком развоју. Кандидат истиче значај вишедимензионалног приступа сагледавању фонолошких способности с циљем утврђивања природе фонолошких поремећаја код деце, унапређења дијагностичких и терапијских процедура.

Поглавље **Теоријски приступ** проблему истраживања садржи пет делова, у којима се разрађују: концепт фонолошке способности, однос фонолошких и других лингвистичких способности, специфични језички поремећај и фонолошки поремећај.

У првом делу кандидат детаљно приказује различите приступе и теоријске моделе дефинисања фонолошке способности.

У другом делу приказане су компоненте фонолошке способности, почев од фонолошке свесности, преко фонолошке меморије до брзог именованја. Посебно су разрађене субкомпоненте фонолошке свесности укључујући риму, слоговну и фонемску свесност. Овакав приказ фонолошке способности омогућава утврђивање нивоа оштећења у случају поремећаја у језичком развоју.

У трећем делу кандидат сажето представља однос фонолошких и граматичко-синтаксичких способности, с једне стране и фонолошких и лексичко-семантичких способности, с друге.

У четвртом делу Теоријског приступа проблему истраживања описан је специфични језички поремећај, уз приказ инциденције, етиологије и манифестације симптома.

Пети део овог поглавља садржи историјски преглед дефинисања и проучавања фонолошког поремећаја у домаћој и интернационалној литератури.

Овако конципиран теоријски оквир даје систематичан и свеобухватан увид у проблематику истраживања, која је операционализована дефинисањем **Предмета истраживања**. Предмет овог истраживања представља утврђивање фонолошких способности и поремећаја код деце са специфичним језичким поремећајем. Овако дефинисан предмет истраживања произилази из чињенице да се фонолошки поремећаји углавном посматрају као део ширег поремећаја у развоју језика. Поређење нивоа развоја фонолошких способности код деце са специфичним језичким поремећајем (у даљем тексту СЈП) и деце типичног језичког развоја (у даљем тексту ТЈР) представља настојање да се прецизније утврди однос фонолошког поремећаја и развоја језичке структуре. Предмет истраживања, заснован на познавању савремених теоријских концепата и истраживачких студија, адекватно је научно утемељен.

Истраживачки део докторске дисертације *Компаративна анализа фонолошких способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја* садржи следеће делове: Циљеви истраживања, Задаци истраживања, Варијабле истраживања, Методе и технике истраживања, Резултати истраживања и Дискусија.

На основу дефинисаног предмета истраживања, кандидат је формулисао следећи циљ истраживања: утврдити фонолошке способности, образац и природу поремећаја у фонолошком развоју деце са специфичним језичким поремећајем узраста од 5,11 до 7 година. За реализацију постављених циљева истраживања дефинисани су следећи **задаци**:

1. Процена способности препознавања и производње риме код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
2. Процена слоговне свесности: сегментација речи на слоге и синтеза слогова у речи код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
3. Процена фонемске анализе и синтезе речи код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.

4. Процена способности сегментације реченица на речи код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
5. Процена фонемске перцепције и дискриминације речи код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
6. Процена фонолошке меморије код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
7. Процена способности познавања ћириличних графема српског језика и визуелне перцепције код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
8. Процена способности брзог именованја код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
9. Процена артикулационих способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
10. Процена лексичких способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
11. Процена граматичко-синтаксичких способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.

Поглавље *Методe и технике истраживања* садржи формирање и опис узорка, ток и начин прикупљања података и статистички метод који је у складу са предметом и циљевима истраживања.

Формирање и опис узорка. Узорак је чинило 120 испитаника оба пола, подељен на две групе: 40 деце са дијагностикованим специфичним језичким поремећајем, старости од 5,11 до 7 година и 80 деце са типичним језичким развојем, старости између 5,11 и 7 година. При формирању узорка поштован је селекциони критеријум према коме су из узорка искључени испитаници са интелектуалним, неуролошким, психијатријским, моторичким и сензорним оштећењима. Подаци о интелектуалном, неуролошком и сензорном статусу узети су из медицинске документације и психолошке документације и анализе анамнестичких података испитаника.

Технике испитивања. Тестирање фонолошких способности извршено је помоћу задатака из Теста за процењивање предвештина читања и писања – ПредЧип (Крваћ-Крлајевић & Ленчек, 2012), који су обухватили: задатке за процену фонолошке свесности, фонолошке меморије, брзог именованја и задатке за процену познавања слова и визуелне перцепције.

Процена артикулационих способности извршена је применом Теста за испитивање артикулационо-фонолошких способности (Милошевић, Зелић, Ђаушевац, & Ворота, 2011), која је обухватила тестирање способности изговора гласова српског језика.

Тестирање способности фонемске перцепције и дискриминације гласова извршено је помоћу Теста минималних парова, формираног за потребе овог истраживања.

Процена лексичких способности извршена је применом Пибодијевог сликовног тест речника - Peabody Picture Vocabulary Test - PPVT-III-HR (Dunn et al., 2010) и Тестом за

испитивање говорне развијености (Vasić, 1991), чиме су добијени подаци о развијености дечијег речника и нивоу значењског садржаја који је обухваћен дефинисаним појмом.

Процена граматичко-синтаксичких способности извршена је Тестом за испитивање способности описивања слике (Vasić, 1975). Тест је примењен с циљем да се визуелно подстакне континуирано казивање и да се на основу дечијих исказа утврди интелигибилност говора, граматичко-синтаксичко и фонетско-фонолошко функционисање деце.

Истраживање је реализовано у периоду од 2014. до 2015. године. Подаци су прикупљени у Заводу за психофизиолошке поремећаје и говорну патологију „Проф. др Цветко Брајовић”, Дому здравља „Вождовац“, Центру за патологију говора „Логомедика“, Приватној предшколској установи „Паметница-Дипломат“ и Приватној предшколској установи „Baby Palace“ у Београду.

У обради добијених података примењене су следеће статистичке методе: мере дескриптивне статистике, χ^2 тест, Фишеров егзактни тест, t-тест, Ман-Витнијев U-тест, Спирманов коефицијент корелације, двофакторска и једнофакторска анализа варијансе.

Поглавље **Резултати истраживања** садржи табеларну и текстуалну презентацију и елаборацију резултата, структурисану према циљевима и задацима истраживања. У складу са циљевима истраживања, најпре су приказани резултати нормалности дистрибуција постигнућа на инструментима који су коришћени у истраживању, затим следи приказ структуре и компарација узорка по полу и узрасту, а након тога су приказани резултати фонолошке свесности: *риме, слоговне свесности, фонемске свесности, способности сегментације реченица, фонемске перцепције и дискриминације речи*. Затим су приказани резултати фонолошке меморије: *понављање не-речи и реченица*, потом су представљени резултати *познавања ћириличних графема српског језика* и резултати *визуелне перцепције*. Након тога следи приказ резултата *брзог именовања*, резултата *артикулационих, лексичких и граматичко-синтаксичких способности*, и на крају су представљени резултати *корелације испитиваних способности*. Применом метода дескриптивне статистике утврђени су степен овладаности фонолошким, артикулационим, лексичким и граматичко-синтаксичким способностима код испитаника са специфичним језичким поремећајем и испитаника типичног језичког развоја. Применом Ман-Витнијевог U-теста утврђене су статистички значајне разлике између испитиваних група на испитиваним задацима. Применом χ^2 теста утврђена је дистрибуција испитаника и компарација у односу на постигнуће на задацима Теста за процењивање предвештина читања и писања, Пибдијевог сликовног тест речника, присуство метатеза и адиција и у односу на постигнућа на задацима процене граматичности исказа. За истраживање веза или односа између непрекидних варијабли примењена је Спирманова корелација ранга.

Поглавље **Дискусија**, које кореспондира са циљевима истраживања, садржи детаљну анализу добијених резултата у односу на досадашња сазнања и налазе других студија. Подаци о фонолошкој свесности, фонолошкој меморији и брзини именовања, артикулационим способностима, нивоу развијености лексичких и граматичко-

синтаксичких способности код испитаника са СЈП и испитаника ТЈР размотрени су у светлу савремених теоријских поставки, истраживачких налаза и практичних импликација.

Поглавље **Закључак** садржи сумацију резултата, операционализовану у складу са постављеним циљевима и задацима. Садржи систематизован приказ кључних налаза истраживања. На основу закључних разматрања формулисане су **препоруке** за превенирање и рану детекцију фонолошких сметњи код деце са специфичним језичким поремећајем.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

1. Milošević, N., & Vuković, M. (2016). Fonološka vještina kao determinanta definiranja i interpretacije fonološkog poremećaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52(2), 83-94. (M51)
2. Milosevic, N., & Vukovic, M. (2017). Rapid naming in children with specific language impairment and in children with typical language development. *Journal of special education and rehabilitation*, Vol 18 (1-2), 42-54. (M 51)

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Закључна разматрања су концептуализована у складу са дефинисаним циљевима и задацима истраживања.

Први задатак истраживања односио се на процену фонолошке свесности преко испитивања риме, слоговне свесности, фонемске свесности, свесности о речима и фонемске перцепције и дискриминације речи.

Рима. Између испитаника са СЈП и испитаника ТЈР нађене су значајне разлике у домену препознавања и производње риме. Деца са специфичним језичким поремећајем имала су значајно лошија постигнућа на свим задацима риме у односу на децу типичног развоја језика.

Слог. Између испитаника са СЈП и испитаника ТЈР нађене су значајне разлике у домену сегментације и синтезе слогова у речи. Деца са специфичним језичким поремећајем имала су лошија постигнућа на задацима слоговне свесности у односу на децу типичног развоја језика, али је показано да слоговна свесност представља једну од фонолошких способности којом деца са специфичним језичким поремећајем најбоље овладају.

Фонемска свесност. Између испитаника са СЈП и испитаника ТЈР нађене су значајне разлике у домену фонемске анализе и синтезе речи. Деца са специфичним језичким

поремећајем имала су лошија постигнућа на свим задацима фонемске свесности у односу на децу типичног језичког развоја.

Свесност о речима. Између испитаника са СЈП и испитаника ТЈР нађене су значајне разлике у домену сегментације реченице на речи. Деца са специфичним језичким поремећајем постижу ниске резултате у односу на децу типичног језичког развоја са присутном статистички значајном разликом ($p < 0,0005$) на задацима сегментације реченица на речи.

Резултати истраживања су показали да деца са СЈП имају статистички значајно лошија постигнућа на задацима *фонемске перцепције и дискриминације речи* у поређењу са децом ТЈР ($p = 0,000$).

Други истраживачки задатак односио се на процену фонолошке меморије кроз задатке понављања не-речи и понављања реченица.

Фонолошка меморија. Резултати истраживања указују на статистички значајне разлике ($p = 0,000$) на задацима понављања не-речи и задацима понављања реченица између деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја, тако да деца са специфичним језичким поремећајем имају лошија постигнућа на задацима фонолошке меморије.

Трећи истраживачки задатак обухватио је процену *познавања графема и визуелне перцепције*. Резултати истраживања показују да је способност познавања графема и визуелне перцепције код деце са специфичним језичким поремећајем статистички значајно нижа са великом стварном величином разлика у поређењу са децом типичног језичког развоја.

Четврти истраживачки задатак обухватио је процену фонолошке способности преко задатака брзог именованја. Резултати истраживања показују да деца са СЈП постижу ниже резултате на задацима *брзог именованја* у односу на децу ТЈР.

Пети истраживачки задатак обухватио је процену *артикулационих способности*. Резултати истраживања показују да деца са СЈП испољавају већа артикулациона одступања у односу на децу ТЈР.

Шести истраживачки задатак обухватио је испитивање лексичких способности, а резултати показују да деца са СЈП постижу ниже просечне резултате на Пибодијевом сликовном тесту речника, чији се распон стандардне вредности креће од -2 до +2 стандардне девијације, што показује да сва деца са СЈП не испољавају сметње у лексичком развоју, чиме се потврђује хетерогеност СЈП.

Седми истраживачки задатак односио се на процену *граматичко-синтаксичких способности* кроз процену дужине исказа и присуства неграматичних исказа. Резултати истраживања показују да деца са СЈП испољавају лошија постигнућа на задацима испитивања граматичко-синтаксичких способности у односу на децу ТЈР.

Упоредна анализа резултата кандидата са резултатима литературе

Дефицит фонолошке свесности. При поређењу резултата истраживања фонолошке свесности кандидата и претходних истраживања, закључује се да су лоша постигнућа на задацима препознавања риме код деце са специфичним језичким поремећајем утврђена и другим истраживањима (Bird et al., 1995; Joffe, 1998; Magnusson & Naucler, 1993; Cardoso-Martins, 1994; Carroll & Snowling, 2001). Joffe (1998) наводи да ови налази указују на повећан ризик деце са специфичним језичким поремећајем за појаву сметњи у читању и спеловању. Даљим испитивањем фонолошких способности деце са специфичним језичким поремећајем утврђена су значајно лошија постигнућа у односу на вршњаке типичног језичког развоја, али и у односу на групу деце типичног развоја млађег узраста (Joffe, 1998). Уочава се и подударност резултата кандидата са резултатима истраживања других аутора, којима је такође показано да је дефицит фонолошке способности код деце са специфичним језичким поремећајем значајно присутнији на нивоу фонеме, него на нивоу слога (Maillart & Parisse, 2006).

Лоша постигнућа на задацима фонемске анализе и синтезе код деце са специфичним језичким поремећајем показана су и другим истраживањима (Larkin, Williams, & Blaggan, 2013; van Weerdenburg, Verhoeven, Bosman, & van Balkom, 2011). Ившац Павлиша (2009) наводи тешкоће деце са специфичним језичким поремећајем на задацима фонемске анализе и синтезе, где се при решавању задатка уочава једино способност издвајања првог гласа у речи. Повезаност ниског развоја фонемске свесности и познавање малог броја слова код деце са специфичним језичким поремећајем утврђена је и у другим истраживањима чији се узрок проналази у језичким тешкоћама и смањеном интересовању деце са специфичним језичким поремећајем за учење слова (McGinty, & Justice, 2009).

Неколико студија показало је значајну варијацију у способностима деце предшколског узраста на плану развијања концепта речи (Smith, 2012; Mesmer & Williams, 2015).

Испитивањем језичких сметњи код млађе деце са одступањима у аудитивној перцепцији, дошло се до сазнања да након одређеног времена долази до стабилизације аудитивно перцептивних способности, док су језичке сметње и даље присутне (Bernstein, & Stark, 1985). Таква запажања наводе на размишљања да језички поремећаји настају као последица аудитивно перцептивног дефицита у критичном периоду језичког развоја, а да он касније не мора бити нужно присутан (Blaži, Balažinec & Obučina, 2014). У овом истраживању није забележена корелација између говорне перцепције и фонолошке свесности што подржава запажања да нису сви фонолошки поремећаји узроковани дефицитом говорне перцепције (Joanisse, Manis, Keating, & Seidenberg, 2000).

Фонолошка меморија. Лоша постигнућа на задацима фонолошке меморије деце са специфичним језичким поремећајем утврђена су и у другим истраживањима (Alt, 2011; Montgomery, 1995; Newbury et al., 2005; Casalini et al, 2007).

Познавање слова. У одређеном броју студија истраживани су предуслови развоја читања, међу којима се наводи велики број фактора, као што су: окружење, демографски фактори, говорно-језички развој, визуоперцептивне способности, пажња и интелигенција (Elbro & Scarborough, 2004; Lonigan, Burgess, & Anthony, 2000; Scarborough, 1998). Међутим, познавање слова сматра се најјачим предусловом каснијих способности читања и спеловања (Hammill, 2004; Share, Jorm, Maclean, & Matthews, 1984; Schatschneider, Fletcher, Francis, Carlson, & Foorman, 2004; Ivšac Pavliša & Lenček, 2011), што представља важну компоненту развоја писмености (Whitehurst & Lonigan, 1998; Piasta & Wagner, 2010). Деца која не препознају сва слова и немају способност фонемске анализе у раном предшколском узрасту имају тенденцију за присуство многих школских неуспеха у односу на вршњаке без језичких сметњи (Toppra et al., 2006). Зато се учење слова сматра веома важним код деце млађег предшколског узраста (Piasta & Wagner, 2010). Иако велики број деце са поремећајем у развоју језика има сметње у учењу читања и писања, веома је мали број истраживања који испитују развој предчитачких способности код деце са специфичним језичким поремећајем. У једном таквом истраживању утврђено је да деца са специфичним језичким поремећајем у поређењу са типичним вршњацима имају лошија постигнућа на задацима познавања риме, фонемске анализе и познавања слова (Boudreau & Hedberg, 1999). Лошија способност препознавања слова код деце са специфичним језичким поремећајем потврђена је и другим истраживањима (Boudreau & Hedberg, 1999; McGinty, & Justice, 2009; Šćapac & Kraljević, 2013). Повезаност показатеља фонолошких способности – фонемске анализе и синтезе са способношћу познавања графема ($p = 0,000$) утврђена је и у истраживањима других аутора (Wagner et al, 1987; Lonigan, Burgess, & Anthony, 2000; McBride-Chang, 1999). Ови налази се тумаче смањеним интересовањем и неразумевањем односа слово–глас код деце са специфичним језичким поремећајем. Развој фонемске свесности и препознавања слова је од фундаменталног значаја за читање, због чега се сматра да деца са специфичним језичким поремећајем могу имати тешкоће у учењу читања.

Брзо именовање. У складу са резултатима нашег истраживања су и резултати већег броја интернационалних студија у којима су такође утврђена значајно нижа постигнућа на задацима брзог именовања код деце са специфичним језичким поремећајем у поређењу са децом типичног језичког развоја (Miller et al., 2001; Katz, Curtiss, & Tallal, 1992; Kleemans et al., 2012). Према нашим резултатима, на задацима брзог именовања нађене су и највеће разлике између испитаника са специфичним језичким поремећајем и испитаника типичног језичког развоја, када се добијени подаци упореде са постигнућима на задацима фонолошке свесности, фонолошке меморије или граматичко-синтаксичких способности.

Артикулационе сметње. Резултати о артикулационим одступањима код деце са СЈП у складу су са поставкама Вуковић И. & Вуковић М. који наводе да се артикулационо-фонолошки дефицити у значајној мери испољавају код деце са развојном дисфазијом у односу на њихове вршњаке типичног језичког развоја, као и да је присутна иста дистрибуција типова поремећаја, али са различитом фреквенцом њиховог испољавања

(Vuković & Vuković, 2009). В. Борота (2004), наводи да се фонетско-фонолошки ниво компетенције код деце са развојном дисфазом развија веома споро, с обзиром да се систем артикулационих навика код деце са овим типом поремећаја на узрасту од шест до седам година још увек није у потпуности успоставио ни аутоматизовао. Борота налази и значајну корелацију аграматизама и неуспостављеног система артикулационих навика код деце са развојном дисфазом (Borota, 2004).

Лексичке способности. Испитивање лексичких способности у овом истраживању проистекло је из чињенице да деца са добро развијеним речником имају развијенију фонолошку свесност (Whitehurst & Lonigan, 2002), док је лексички дефицит карактеристика многе деце са специфичним језичким поремећајем чије тешкоће карактеришу сметње у учењу нових речи (Gray, 2003). У поређењу са типичним вршњацима, код деце са специфичним језичким поремећајем бележи се спор почетак развоја вокабулара, потом мањи број синонима, као и нижи резултати на тестовима процене експресивног и рецептивног речника (Gray, Plante, Vance, & Henrichsen, 1999; Gray, Reiser, & Brinkley, 2012; Paul, 1996; Rescorla, Roberts, & Dahlsgaard, 1997; Watkins, Kelly, Harbers, & Hollis, 1995). Напред наведени подаци су у складу са резултатима нашег истраживања, којим је утврђен статистички значајно већи степен развоја лексикона код деце типичног развоја у поређењу са децом са специфичним језичким поремећајем. Међутим, резултати неких истраживања показују да сва деца са специфичним језичким поремећајем не испољавају сметње у лексичком развоју, што показује хетерогеност специфичног језичког поремећаја (Ščарес & Kraljević, 2013).

Граматичко-синтаксичке способности. Неки аутори наводе да основу специфичног језичког поремећаја чине урођене тешкоће деце да развију граматичко-синтаксичке способности (Van der Lely, Rosen, & McClelland, 1998; Blaži, Balažinec, & Obučina, 2014). Други аутори пак истичу да основу сметњи код деце са специфичним језичким поремећајем чине дефицити у фонолошкој обради информација који доводе и до одступања у развоју морфологије и синтаксе (Joanisse & Seidenberg, 1998; Joanisse, 2004; Blaži, Balažinec, & Obučina, 2014).

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидат је структурисао налазе истраживања на начин који омогућава јасан, систематичан и прегледан приказ резултата у областима фонолошке свесности, фонолошке меморије, брзог именовања, артикулационих, лексичких и граматичко-синтаксичких способности код испитаника са специфичним језичким поремећајем и испитаника типичног језичког развоја.

Комисија сматра да је начин приказивања и интерпретације резултата у складу са постављеним циљевима и задацима истраживања, методолошким правилима и етичким принципима.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Анализом урађене докторске дисертације кандидата Неде Милошевић, Комисија констатује да рукопис *Компаративна анализа фонолошких способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја* представља оригинални научни рад који доприноси продубљивању знања о фонолошким способностима деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја. Посебан допринос ове дисертације огледа се у сагледавању структуре и природе фонолошког поремећаја у контексту специфичног језичког поремећаја.

Докторска дисертација *Компаративна анализа фонолошких способности деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја* кореспондира са нацртом за израду докторске дисертације и садржи све неопходне елементе, који су јасно структурисани, презентовани, образложени и поткрепљени информацијама из релевантне литературе. Методологија и примењени инструменти процене, као и статистичка обрада резултата су у складу са циљевима и задацима истраживања. Добијени резултати интерпретирани су у контексту теоријских сазнања и налаза ранијих истраживања о фонолошкој свесности, фонолошкој меморији, брзом именовању, артикулационим, лексичким и синтаксичким способностима, како код деце са поремећајима у језичком развоју, тако и код деце типичног језичког развоја. Оригиналноост докторске дисертације огледа се у избору предмета истраживања, заснованом на познавању савремених теоријских концепата и истраживачких студија, дизајну истраживања, анализи и интерпретацији резултата. Применом широке лепезе инструмената за процену фонолошких, лексичких и граматичко-синтаксичких способности, утврђен је ниво усвојености појединих компоненти фонолошке способности, као и других језичких вештина које су у корелацији са вештином фонолошког процесирања, код деце са специфичним језичким поремећајем у поређењу са децом типичног језичког развоја. На основу резултата истраживања конципиране су и препоруке за имплементацију резултата истраживања у логопедској пракси, с циљем унапређења дијагностичке процене и третмана деце са поремећајима у језичком развоју.

X ПРЕДЛОГ

Комисија са задовољством предлаже Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, да прихвати извештај и докторску дисертацију под називом *КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ФОНОЛОШКИХ СПОСОБНОСТИ ДЕЦЕ СА СПЕЦИФИЧНИМ ЈЕЗИЧКИМ ПОРЕМЕЋАЈЕМ И ДЕЦЕ ТИПИЧНОГ ЈЕЗИЧКОГ РАЗВОЈА*, кандидата Неде Милошевић упути у даљу процедуру.

У Београду, 19.04.2017.

Комисија:

Др Миле Вуковић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију

Др Нада Доброта-Давидовић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију

Др Весна Половина, редовни професор
Универзитет у Београду – Филолошки факултет